

NWSA-Humanities
ISSN: 1306-3111/1308-7320
NWSAID: 201.10.3.4C0196

Status : Original Study
Received: March 2015
Accepted: July 2015

E-Journal of New World Sciences Academy

Ali Osman Abdurrezzak

Kastamonu University, ali-37@hotmail.com, Kastamonu-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2015.10.3.4C0196>

DEDE KORKUT KİTABINDA ERKEK KAHRAMAN STATÜSÜ

ÖZET

Dede Korkut kitabında sözlü gelenekte varlığını sürdüren ve çeşitli kavimler arasında gelişim gösteren gerçek ve olağanüstü anlatımlar yer alır. Toplayıcılık, ekip-biçme, ateşin bulunuşu ve kullanılışı, kullanılan araç-gereçler, deri işlemeciliği, dokuma, yurt kurma gibi sosyal faaliyetlerin sonrasında yerleşik hayata geçilerek erkeğin kadın eliyle yapılan işleri kontrol altına alması statüsünün değişimini beraberinde getirmiştir. Dede Korkut kitabında statüsünün eril otoritenin elinde bulunması ile tanrı gücünün sosyal hiyerarşide hanlık derecesi ile aynı görülmesi ferdi gücün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Umay tanrıçadan Gök tanrı inancına geçiş sürecinde toplayıcılık ve ilkel bahçe tarımından, avcı-çobanlık dönemine geçiş ile anaerkil yapının ataerkil yapıya geçiş sürecinde gerçekleşen dini, idari ve sosyal statüsünün erkek egemenliğine geçişinin yansımaları Dede Korkut kitabındaki erkek kahramanlar bağlamında ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Ataerkil, Anaerkil, Statü, Erkek Kahraman

HERO STATUS IN BOOK OF DEDE QORQUD

ABSTRACT

There are narratives which are real and supernatural, continue their existence and making progress in several societies in the book of Dede Qorqud. That the man take control the works done by the women by adoptting a sedentary life has brought about the change of status after social activities such as hounding, cropping, exploring and using the fire, tools, leather industry, weaving, settling in. The fact that status in the book of Dede Qorqud which the male's authority have and god's power is seen as same as the khanate status reveals the individual power. In this study, that transition's reflection of religious, governmental and social status into male dominance occurring in the transition period from matriarchal to patriarchal with transition period from hounding and primitive garden farming to hunting-sheepherding in the transition period from Umay goddess to Gök Tanrı belief will be revealed in the context of Dede Qorqud Book's male heroes.

KeyWords: Dede Qorqud, Matriarchal, Patriarchal, Status, Men's Hero

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Toplumların milli kimliklerini kazanabilmelerine kadarki geçen zaman içerisinde yaşantılarına şekil veren birçok etken yer almaktadır. Bir milletin tarihi vesikası görevini üstlenen destanlar da o milletin varoluşunun sembolü olarak rol oynarlar. "Her toplumunun kendine has kadim milli destanları olduğu bilinmektedir. Söz gelimi Finlerin, Kalevala, İranlıların Şehname, Almanların Nibelungen, İngilizlerin Beowulf'u gibi..." (Özarslan 1998:425). Sözlü kültür döneminde ortaya çıkmış, çeşitli varyantları ile günümüze kadar gelerek yazılı kültür yolu ile kalıcılığını korumuş olan, halk kültürü unsurlarından destanlar kültürel belleğini korumak açısından önemli rol oynarlar. Sözlü kültürün metinden yoksun olduğunu belirten Walter Ong'un (1999:48) destanların nesilden nesile aktarılırken değişikliğe uğramasının muhtemel olduğuna dikkat çekmiş ve belli bir kalıba sokulamayacağını ortaya koymuştur. "Kişileri, olayları, zamanı ve çevresi olmadan da yalınlığıyla ve o yalınlığın akıl almaz canlılığında olağanüstü bir eser olan Dedem Korkutun Kitabı" Türk sözlü kültüründe önemli bir yere sahip olup bir şahsın değil "bir milletin müşterek dehasının mahsulü" olarak varlığını korumaktadır (Sepetçioğlu 1998:24; Ergin 1971:X).

Mitolojik unsurların yanında ağırlıklı olarak kahramanlık ruhunun hâkim olduğu Dede Korkut'ta Türklerin alperen tipinin izleri yer almaktadır. Kahramanlık ve olağanüstü özellikleri ile Bey ve Bey oğulları anlatılarda merkez karakter niteliğine sahiptirler. Dünyaya gelişlerinin olağanüstülüğü ile gerçek hayatta sergilenen kahramanlıklar destan kahramanlarını yenilmez yapmakla kalmayıp Türk halkının sosyo-psikolojik yapısını ve bu yapıyı şekillendiren düşünce ve ruh halini destanlar aracılığıyla göstermektedir. 16.yy başlarında yazıya geçirilen ve Oğuzların sosyal, kültürel, idari konularında bilgi veren "Türk dünyasının müşterek kültür abidesi" olma özelliği ile Dede Korkut anlatmaları Türk düşünce yapısını bünyesinde barındıran başyapıt olma özelliği taşımaktadır (Ergin 1964:V). Sade bir üsluba sahip olan Dede Korkut Hikâyeleri Fuat Köprülü'nün "bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar" sözleri ile Türk kültür dünyasında sahip olduğu öneme işaret etmektedir (Ergin 1971:X). Dolayısıyla Dede korkut hikâyeleri üzerine birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bunun asıl nedeni olarak Türk kültür yapısını şekillendiren sosyal, psikolojik, kültürel, dinsel ve daha birçok değerlerin Dede Korkut kitabındaki varlığından bahsedebiliriz. Dede Korkut kitabında yer alan erkek kahramanların statü değişimleri sosyal yapılanmanın bir gereği olarak görülmekte olup bu durumun kültürel etkisi ve dönüşüm süreci de önem taşımaktadır.

"Ataerki öncesi kültürler var mıydı, yapılan anaerkiil veya anasoylu muydu, ataerkinin bir başlangıcının olduğu, dolayısıyla da sonunun mutlaka geleceği gösterilebilir mi gibi konular" tartışılmalı olup ataerkiil öncesi anaerkiil yapının varlığı yapılan araştırmalarca da tespit edilmiştir (Butler, 2014:91). Dede Korkut anlatmalarındaki ataerkiil sürecin öncesinde anaerkiil toplum yapısının şekillenmiş olmasında sosyal yaşam ölçülerini etkileyen unsurların varlığı Evelyn Reed'in (1985:16) "bize ilelebet var olduğu söylenen baba ailesinin aslında tarihte oldukça geç ortaya çıktığına ve kökeninin, anaerkiil toplum düzeninden ataerkiil toplum düzenine geçişe denk düştüğünü" ifadesi ile ispatı mümkün kılmaktadır.

İlkel toplumlarda insanın kendisine, çevresine ve evrene hakkındaki tasavvurları ve sergilenen pratikler konusunda değerli bilgiler içeren "Altın Dal" adlı çalışmada Frazer'ın Californialı Pomolar ve Mandan Kızılderilileri hakkında verdiği bilgiye göre;

şeytan kovma ritüelinde erkeklerin soyтары gibi giyinip acayip biçimde boyanmaları, başlarına zift dolu kaplar ile gizlice dağlara çıkmaları anlatılmaktadır. Başlarındaki ziftleri ateşe verdikten sonra dağlardan kente inerek kadın ve çocukları korkutan temsili olarak şeytan kılığına girmiş adamları ellerinde meşaleler bulunan kadınlar yüksek sesle bağırarak kovalarlar, sopalarla döverler, alaycı sözler söylerler (Frazer, 1992:170-171). Bu bilgilere dayanarak erkeğin şeytan sembolizminde olduğu görülür. Kötülük timsali erkeğin kadın tarafından yurtlarından kovulmasına karşılık kadın korkusuz ve cesur bir izlenim çizmektedir. Bu bağlamda ritüellerin içerisinde gizlenen mesajların verdiği bilgi dayanarak anaerkil toplum yapısının ataerkin öncesinde varlık gösterdiği sonucuna varılabilir.

Bu konuda "mağaraya yerleşen kadın egemen bu toplulukların kadınlar eliyle başlatılan ve çapalarla yapılan bahçe tarımına geçtikleri arkeolojik kazılarla tespit edildiğini" belirten Çobanoğlu (2012:982) toprağın ekilip biçilmesi için erekli malzemenin yine kadın tarafından elde edildiğine vurgu yapar. Dolayısıyla toplayıcılık, ekip-biçme, ateşin bulunuşu ve kullanılışı, pişirme aletleri, deri işlemeciliği, dokuma, yurt kurma gibi sosyal faaliyetlerin sonrasında kültürel olgulara dönüşümünde yerleşik hayata geçilerek erkeğin kadın eliyle yapılan işleri öğrenmesi statünün değişimini beraberinde getirmiştir. Erkekliğin doğuştan sahip olunan değil, kazanılan bir özellik olduğunu söyleyen Yavuz (2014:124) erkek statüsünün üstünlüğünün geçmişten günümüze kesintisiz bir biçimde devam etmediğini, süreç içerisinde erkek statüsünün biyolojik olmaktan çok toplumsal açıdan kazandığı değer ile ölçülebileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda erkek evladın erkekliğini ispatı niteliğindeki geçiş ritüellerinden sünnet, düşün törenlerine bakıldığında yapılan kutlamaların soyun devamlılığına hazırlık için erkeğin merkez kahraman olarak algılanışına zemin hazırlar niteliktedir. Campbell (1995:114) Avustralya sünnet ritüelleri hakkında ortaya koyduğu düşünceye göre "çocuğun annesiyle birlikte olan bütün yaşam aşaması gözden silinir ve oğul babasının bir gecede yetişkin olarak doğan çocuğu olur". Bunun gibi Trük kültüründe de günümüzde gerçekleştirilen bu tür törenlerin zihinsel alt yapısında ataerkil yaşayış biçiminin izleri yatmaktadır. Hayat biçimindeki değişim ile de paralellik gösteren kadından erkeğe doğru gelişen hâkimiyet dönüşümü Dede korkut destanında görülmektedir.

Yerleşik hayata geçilmesi ile başlayan idari yapılanma Orta Asya'da "Han, Kağan, Yabgu" gibi statüyü belirleyici unvanlar alan devlet yönetiminde söz sahibi erkek egemen toplumun elinde şekillenir. Bu bağlamda boyların başındaki beylerin bağlı olduğu beylerbeyliğine bağlı bir sistem yer almaktadır. İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerinin hikâyelerinde Bayındır Han beylerbeyidir. Dede Korkut kitabındaki her bir boyun anlatılmasında durağan özellik gösteren Bayındır Han aslında statü olarak üst mevkidedir. Sahip olduğu yetkileri arasında idari gücü kullanarak yön verme, tebaayı düzene koyma, toy düzenleme gibi özellikleri ile Türk toplum yapısındaki adaletli lider konumunda yer almaktadır. Başgöz'ün (1998:25) yukarıdan aşağıya sırasıyla "Hanlar Hanı; Bayındır Han, Han, Beyler Beyi, Bey" şeklindeki sosyal statü sıralaması idari otorite gücünün dağılışı şemasını göstermektedir.

Salur Kazan Handa Bayındır Han'a yakın mevkide olup beylerbeyi statüsüne sahiptir. "Klandan devlet yapısına geçiş sürecinde, toplum düzeninde anaerkil yapıdan ataerkil yapıya doğru olan" geçiş ata soylu devamlılığı da beraberinde getirmiştir (Ayaz 2015:159). Bu bağlamda idari gücün de sosyal ve ekonomik statüde üstün olan erkek egemenliğine geçmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde erkek statüsünün incelenme amacı Türk kültür tarihinin vesikası konumundaki kültürel mirasımız olan Dede Korkut anlatılarından yola çıkarak "cinsiyet

temelli çalışmaların önemli bir kısmını kadın merkezli çalışmalara" karşılık sözlü kültür çerçevesinde değinilmesi önem arz eden cinsiyet rolünün erkek kahraman açısından ele alınmak istenmesidir (Akbalık 2014:107).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Birbirinden ayrı anlatımlar gibi görülen ancak birbirini tamamlayan Dede Korkut kitabında yer alan 12 destanî hikâye anlatımlarının her biri farklı boy adlarından meydana gelmiştir. Bu hikâyelerde Tanrının bahsettiği kut anlayışının yanında fiziksel yeterliliğe sahip olma zarureti de Türk düşünce sistemini yansıması açısından önemlidir. Ana tanrıça Umay'dan erkek egemenliğinin başlangıcı ile Gök Tanrı inancına geçişin Dede Korkut'taki içtimai ve dini açıdan yansımalarının yarattığı üst statünün varlığı dikkate değerdir. Kadın-erkek cinsiyeti arasındaki farklılıklardan doğan üst statüye sahip erkek kahramanların statüsündeki dönüşümün, destanın oluşum zamanı ile paralellik göstermesi toplumsal rol değişiminin düşünce yapısına ve dünya görüşüne etkisi Dede Korkut anlatımlarında tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda anaerkil yapıdan ataerkil toplum yapısına geçişin nedenlerini belirlenirken Dede Korkut'taki erkek kahramanların kazandığı statü ve statü elde etme yolları bu çalışmada önemli bir yere sahiptir.

3. ANA KONU (THE MAIN SUBJECT)

Dede Korkut anlatımlarında olayların birbirinden çok uzak ve kahramanların yalnızca bireysel özelliklerinin ön plana çıkarılması gibi bir durum söz konusu değildir. Bütüncül bir toplum anlayışı içerisinde bakıldığında Oğuzların mitolojik, dinsel ve tarihi dünyalarının her bir hikâyede farklı kahraman isimleri altında olsa da aslında aynı ideal tipin etrafında oluştuğunu görmek mümkündür. Bu bağlamda ideal tipin erkek kahraman etrafında şekillenmesinin altında yatan sosyo-kültürel, dinsel, siyasi yapılanmalar cinsiyet, erkek statüsü, yiğitlik ölçüsü açısından değerlendirilerek erkek kahramanların statü kazanma mücadeleleri ve zorunluluğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMALAR (FINDINGS AND ARGUMENTS)

4.1. Erkek Statüsü ve Yiğitliğin Ölçüsü (Man's Status and Standard of Bravery)

Dünyanın erkek egemenliğinde olduğunu kabul eden kadını kendisini şiddet dersleri almamış, toplumun karşısında kendi benliği ile duramamış, kendi bedenine gizlenmiş ve evine kapanmış ikinci sınıf insan olarak görmekte olduğunu ifade eden "Simone de Beauvoir"ın düşüncesi göre kadının toplum içerisinde belli bir statü sahibi olmadığı "ataerkil rejimde, erkeğin kadının efendisi" olduğu anlaşılmaktadır (Beauvoir, 2009:208-400). Bu bağlamda Batı kültüründe kadının "dostluğun düşmanı, zaruri musibet, baştan çıkmanın ta kendisi, evin tehdidi, eğlenceli felaket, kötülüğün doğası" olarak algılandığından söz edilebilir (Gültepe, 2013:238).

Kadına yönelik bakış açısından hareketle farklı toplumların cinsiyet ayrımcılığı bakımından benzer düşüncelere sahip olduğu söylenebilir. Bu benzerliklerin temelinde sosyo-ekonomik yapı içerisinde hâkimiyet kuran tarafın el değiştirmesinin gerekliliği yatmaktadır. Farklı kültürlerde kadın algısına yönelik bakış açısından çok erkek egemenliğinin özellikle Türk kültüründe nasıl harekete geçtiği, kadına karşı statü savaşına neden ihtiyaç duyulduğu hakkındaki düşünceleri ortaya koyabilmek bu çalışmanın tematik çerçevesi belirlemektedir. Dolayısıyla Türk kültüründe anaerkil

yapının ataerkil toplum yapısına dönüşümünü hazırlayan etkenler arasında "kadın egemen yapının en üst derecede uygulandığı dönemde, erkek topluluklarının köleleştirilmeye başlanıldığı bir nevi erken dönem amazonluğunun" varlığından söz edilebilir (Çobanoğlu, 2012:982). Erkeğin kadının efendisi olarak algılanmasının temelinde gücün fiziksel olmaktan çok toplumsal statü açısından ele geçirilmesinin gerekliliği yer almaktadır. Sosyal açıdan eril kişinin hâkimiyet kurması inanç boyutunda da şekillenmelere zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda avcılık kültürünün hâkim olduğu dönemlerin erkeğe yüklediği sorumluluk ile birlikte yurdundan ayrılarak avlanmaya giden eril kişinin boşluğunu ve en önemli sorumluluğu dişil kişi üstlenmiştir. Dolayısıyla yiyecek toplama, ekip-biçme, tabiatı tanıma, hayvanı evcilleştirme, ateşi bulma, yiyeceklerin konulacağı ve saklanacağı kapların yapımı gibi önemli görevleri kadın üstlenmiştir. Öncelikle avcılık ile geçimini sağlayan toplumlarda erkeğin görevinin avlanma olduğu göz önünde bulundurulduğunda "etçil hayvanlar, erkek davranışlarına bir değerler dizisi temin ederek" simgesel anlamda şiddetin, denetimin imgelerini ortaya çıkarmakta olup ekip-biçme işlemine karşılık avlanıp et yiyen erkek modelini meydana getirmekte ve "erkek egemenliğinin mesajını" iletmektedir (Adams, 2010:345).

Avcılık toplayıcılıkla geçinen toplumların "son buzul dönemine doğru mağaralara yerleşme gerekliliği nedeniyle ancak ateşe sahip olan topluluklar mağaraları vahşi hayvanlardan ele geçirip ateş vasıtasıyla" korumuş olmaları ile kadın egemen bir toplumun ortaya koyduğu Umay inancı ortaya çıkmıştır (Çobanoğlu, 2012:982). Dolayısıyla kadın egemenliğinin Umay dinine karşılık erkeklerin Gök Tanrı inancının varlığından söz edilebilir. Kült inancı açısından da bakıldığında doğurganlığı simgeleyen ağaç, mağara ve yer-su kültlerinin yerine göksel ruhlar ile iletişimin kolay sağlanacağı düşüncesi ile ortaya çıkan dağ kültü erkek egemen toplumun ilk adımlarını teşkil etmektedir. Yeni doğan çocukların ağzına gökyüzündeki süt gölünden bir damla akıtarak ruh veren Umay tanrıçaya karşılık ruh verdiği gibi ruhu alabilen bir yaratıcı unsur olduğu inancı yer almıştır. Anaerkil toplumdan ataerkil toplum hayatına geçiş süreci bir anda olmamış hayat koşullarının göçerevli toplumdan yerleşik hayata geçiş sürecindeki toplumsal yapılanmalarında etkisiyle ara bir dönem yaşanmıştır. "Maaday Kara destanında kahramanın oğlunu dağa götürüp bu kayın ağacı sana ana olsun, bu dağ sana baba olsun demesi, iki sistemin- anaerkillikle ataerkilliğin bir arada hatırlanması" bağlamında geçiş evresine işaret ettiği söylenebilir (Bayat, 2006:51). Bu bağlamda mağaralarda hayat süren Türk topluluklarında kadın egemenliğinden kadın-erkek eşitliğine doğru gelişen bir sürece işaret eden Çobanoğlu (2012:982) bu inancın getirdiği sistemi "Al Dini" olarak adlandırmıştır. Gök tanrı dinine geçiş özelliğini taşıyan Al Dini erkek egemen yapının bir göstergesi olan Gök Tanrı inancının temelini oluşturmaktadır. "Türk inanç sisteminde maddi varlıktan ulu varlığa doğru bir gelişme olduğu varsayımı ihtiyatla karşılanacak bir görüş" olması erkek inanç boyutunda eril tanrısal gücün varlığını ortaya koymuştur (Kalafat, 2004:11).

Diğer bir deyişle "erkek toprak anayı gücünü kullanarak dize getirmiş, eşitlikçi toplumsal düzeni bozmuş, toprak yerine tohumu kutsayan akli ile yeni düzenin efendisi olmuştur" (Uçan, 2012:264). Demirin işlenip kullanılması ile de yerleşik hayatın ve zirai yaşam tarzının benimsenmesi erkek egemen yapı ile vücut bulmuş olması demircilik ile birlikte anaerkil toplum anlayışında değişim yaşanarak erkek egemenliği dönemi başlatmıştır. Demircilerin kutsal sayılan ateş ile demire şekil verebilmeleri demirciye kutsiyet kazandırarak

toplumsal statüsünü güçlendirmiştir. İnançların halk tarafından özümseyip devam ettirilmesi semavi dinlerden sonrada devam etmiştir. Günümüzde Kazak Türleri kadınları özellikle loğusa dönemlerinde "kötü ruhlardan korumak için bir demir parçası veya bir çekiç ellerine alarak demirci gel! Diye bağırımları" sonucunda Albastı'nın defedildiği inancına sahiptirler (Ögel, 1993:69). Bunun gibi Anadolu'da da başkasının elinden bıçağın alınmasının uğursuzluk getireceği, cümle ya da ahır kapılarının üstüne at nalı asılmasının kötü ruhları kovacağı ya da ölünün yıkandıktan sonra kefeninin üzerine bıçak bırakılması gibi inanışların tarihsel arka planlarına bakıldığında demir kültürünün uzantısı olduğu anlaşılır. Demiri işleyen ve kullanan erkeğin kötüye karşı iyi, zayıfa karşı güçlü bir statü kazanmasına karşılık inanç sistemi içerisinde varlığına inanılan ruhlardan kötü niteliğe sahip olanın kadın ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Böylece kadının sosyal statüsünün etkisinin yanında dişil ruhların da statüsü azaltılmıştır. Özarslan'ın "kahramanın silahlarına güvenmesinin yanı sıra demir ve bakırın o dönem hayatı içinde kutsal sayılması ile ilgili bir anlayışın ortaya çıktığını" belirtmesi sosyal statünün kutsal sayılan eşyaların sembolik anlamları ile ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. "Kötü ruhları kovduğu inanılan demir", atın kutsallığı gibi kahraman ile özdeşleşmiş öğeler arasındadır (Çoruhlu, 2010:36). Kahramanın savaş aletlerinin mahiyetini demirin oluşturması ve demire övgü insan hayatına sağladığı yararlılıklar ile büyüsel bir güce kavuşmuştur. İnsanın doğaya tabi kılınışı ve insan eliyle yapılanın tekrar insan tarafından kutsanması bilinçsizce gerçekleşen tanrısal gücün somut olanda aranması ile ilişkilidir. "Siyasi ve idari düzen içindeki Oğuzların milli hayatı birer sembolden başka bir şey olmayan kahramanların etrafında" cereyan etmekte olduğunu söyleyen Ergin'in (1970:14) ifadesine göre Dede Korkut destanındaki idari yapının da farklı statülere sahip kahramanların sembolik faaliyetlerinde yer aldığı görülür.

Yukarıda belirtildiği gibi Al Dini inancının sonrasında gelen Gök Tanrı inancının etkisiyle dini öğelerde değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişiklik ataerkil yapının oluşturduğu bir inanış biçimine dönüşerek "albız, alkızı, alkarısı, al karası, al basması, aldamak" gibi kötü ruhlara atılmıştır (Çobanoğlu, 2012:985). Böylece dişil ruhların kötülük getireceğine dair sembolizm ile ataerkil yapı inanç boyutunda da statü kazanmış görülmektedir.

Bunun yanında Tanrıdan kut alma kahraman tasvirinin yanında fiziksel maharet ile de ilişkilendirilen erkek üstünlüğü Dede Korkut hikâyelerinde öne çıkan özelliklerdir. Makro kozmosun mikro kozmos olarak tasavvurundan sonra İslam'ın etkisi ile de gücün fiziksel özellik içerisinde yerini alması kahramanların beşeri yeterliliklerinin dışında olağanüstü özellikler taşıması ile açıklanabilir. Dolayısıyla evren tasarımının ilkel düşünce yapısından çıkıp semavi inanç bağlamında yerini alması ile kabilenin boylara dönüşümüne etkisi ve soyun devamlılığını sağlayan hayat anlayışının hiyerarşik düzen içerisinde olabileceği anlayışı ataerkil toplumun statü kimliğini göstermesi açısından önemlidir. Bireysel kimlikten toplumsal kimliğe yönelim ile birlikte bireysel başarının toplumsal faydayı beraberinde getireceği söylenebilir. Bu bağlamda soyun devamlılığı konusunda "anayı değil babayı kabul eden" inanış erkek egemenliğini meşrulaştıran bir çıkarım olmuştur (Reed, 1985:25). Erkekliğin bu şekilde ideolojik bir yapıya bürünmesi ideal tipin ortaya konularak "ataerkinin meşrulaştırıldığı ve devam ettirildiği savunma mekanizmasını" olarak açıklanabilir (Akca; Ergül 2014:17). Babaya atfedilen rol yalnızca biyolojik temelli olmayıp çocuğun

dünyaya gelişinden sonraki süreci kapsayan babalık hukukunun da başlangıcıdır.

Kural koyucunun erkek olduğu ve bu sistem içerisindeki kurallara göre hareket edecek kadınların kabul göreceği ataerkil yapının temelinde fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir güç yer almaktadır. Otoritenin yer değiştirmesi ile statü yapısında da değişiklikler meydana gelmektedir. "Birey ya da grupların, emir ve kuralları başarılı biçimde yayınlayabilmeleri aracılığıyla, bir sistemin hukuksal ve politik yapılanması" otorite olarak görülürse Dede Korkut Kitabındaki en üst statü de yer alan hukuki ve politik gücü elinde bulunduran Bayırdır Han olduğunu görülür (Turner, 2001:91). Oğuz boylarının idari yapılanmasının üstünde bir güç olarak görülen Bayındır Han'ın yanında bilge kişiliğe sahip bir tür manevi güç özelliğine sahip Dede Korkut da bu hiyerarşi de belli bir sıraya konulamayacak üst bir mevki de yer almaktadır. Dede Korkut'un bilgeliği halka yardımda bulunması, onlara "yol gösterici olması" ile "onun Oğuz Destanı'ndaki gök börünün rolünü üstlenmiş olduğunu" anlaşılmalıdır (Köksel, 2012:77). Destanların ortaya çıkış zamanlarındaki farklılıkların göstergesi olarak mitolojik varlıklar semavi dinlerin etkisiyle beşeri kimliğe bürünerek varlığını sürdürmüştür.

Erkek egemenliğinin değişerek süreklilik göstermesinin aksine feminist yapının savunmaya geçerek kendi değerlerini oluşturması ve karşıt hamlelerde bulunmaları erkekliğin "en az tartışılan, en az görünür, hakkında gerek akademik dünyada gerek toplumsal hayatta belki hiç konuşulmayan, üzerinde kafa yorulmayan bir iktidar türü" olarak algılanmasına sebep olduğu düşünülebilir (Özbay, 2013:189). Bu konuda ataerkil yapının sürekli dönüşen bir yapıya sahip olduğunu ileri süren Dermen (2001) mit yaratmaları gibi değişimin bir gerekliliği olan geleneksel yapıların adaptasyonuna benzer özellik taşıyarak erkeklik olgusunun üst statü olma özelliğinden bir şey kaybetmeksizin devinim içerisinde varlığını koruduğu ifade etmektedir.

Dede Korkut'un ve destanda yer alan diğer kahramanların statüleri hiyerarşi sıraya göre olmasındaki temel neden kazanılan statüden ziyade verilmiş olan bir statü olarak görülmektedir. Bir statünün kazanılması bireyin kendi çabası ile kendini yetiştirmesi bağlamında karşılık bulurken, statünün bir bireye verilmesi, o kişinin görülme istendiği sosyal mevki bağlamında karşılığını bulmaktadır. Bu konuda Turner (2000:14) "verilmiş statünün çoğu zaman geleneksel toplumlarda yaygınlığına" vurgu yaparak, toplumda kabul görmenin ve belli bir statüye sahip olabilmenin özellikle geleneksel öğretiler bağlamında bireyin sahip olduğu ve diğerlerinden farklı yeterliliklere sahip olması göz önünde bulundurularak sosyal statüsünün alt ya da üst olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.

Destanlarda karşımıza çıkan kahramanların ad almaları için bir takım gereklilikler, zorlukları aşım kahramanlık göstermeleri, kahramanların kötüler ile mücadele etmesi ve karşılaşılan tehlikeler gibi temalar destan türünün özellikler arasındadır. "Engel önce fonksiyonel, sonra estetik ve sembolik, en sonunda ise mistik mahiyet kazanmaktadır" (Duymaz, 2011:133). Bu bağlamda engellerin aşılma destan kahramanının ortaya koyması gereken bir zorunluluk halini almaktadır. Kahramanın karşılaştığı engellerin işlevlerinin asıl amacı statü sağlayıcı olmasıdır. Engellerin yanında kahramanın sahip olması gereken bir diğer özellik ise ad alması ile ata binmesidir. Dünyaya gelen çocuğun kahramanlık göstermesi ile ad alabilmesi "yeniden doğum simgeciliği" bağlamında değerlendirilebilir (Duymaz, 2011:130). Bey oğullarının doğum yaşının başlangıcı erginlik dönemi ile başlamış

olması, önceki yaşantının statü açısından bir öneminin olmadığını göstermektedir.

İnan (1998:206) "Dede Korkut kitabında kahramanların büyükleri atla beraber zikrolunmaları ile isim manasına gelen ad ile at menşe itibariyle aynı kelime olması kahramanın ata binmeden ad alamadığını" belirtmektedir. "Boz atlı Hızır Oğlan", "yağız al atlı Kazan", "Alaca atlı Şöklı Melik", "Boz atlı Beyrek" gibi bazı kahramanların at ile anılması alplık gösteren yiğide bir de at verilmesi ve atı ile farklı bir statüye ulaştığının görülmesi hem atın Türk kültüründe, göçebe yaşamındaki yerinin önemini hem de atın kutsal bir varlık olarak kahramanın arkadaşı, habercisi olarak görülmesine ışık tutmaktadır (Ergin, 1964:10-116). Oğuz kahramanları arasında yer alabilmesi için bir yiğitlik, kahramanlık göstermeyen genç çocuk "babasının iğreti olarak verdiği isimden başka ad taşıyamayacağı ve at sahibi olamayacağı" hususu ad ve at arasındaki kavramsal, kutsal ve statüsel ilişkiyi ortaya koymaktadır (İnan, 1998:240). Bey Oğullarının ortaya koydukları kahramanlık neticesinde ad, beylik ve taht verilebilmektedir. Beylerin ve oğulların hiyerarşik durumunu gösteren bir diğer işaret ise beylerin 300 oğulların 40 yiğide sahip olmalarıdır. Bu durum genç-yaşlı zıtlığı çerçevesinde de değerlendirilebilir. Genç, cesur, yiğit Bey oğullarının yanında beylerinkinden daha az sayıda yiğit bulundurmaları ve aynı zamanda yiğit sayısının formülistik rakamlar arasında yer alması genç olana itibarın varlığını da göstermektedir. Beylerbeyi Salur Kazan Han'ın sağ ve soluna beylerin, eşikte ınakların (çocukların) ve dipte oturanlarında has beyler olmaları oturma şeklinde statü farklılığına işaret etmektedir (Gökyay, 2006:99).

Genel itibariyle Dede Korkut anlatılarında kahramanın "kara dağın yükseği, kanlı dağın taşkını olan delikanlılar ala gözlü, kara saçlı, kurt bilekli, apul apul yürüyüşlü" özellikleri ile fiziksel görünüşlerinden yola çıkarak genel karakteristiği hakkında bilgi verilmektedir (Sepetçioğlu, 1998:17). Bu özelliklere sahip kahramanların çocukluktan yiğitlik mertebesine geçtikleri görülmektedir. Gizlilik kavramı statü bozulması ile gizliliğini kaybeder. Belli yaş ve yerine getirilmesi gereken bir görevin ardından sır perdesinin ortadan kalkması ve alplığa erme durumu söz konusudur. "Sırların ifşası, alp olmadan bazı sırlara vakıf olmasının delikanlı için tehlike teşkil edeceği endişesinden kaynaklanmakla birlikte alplar topluluğuna üye olmanın şartları arasında yer almaktadır" (Duymaz, 2011:136). Bunun yanında ergenlik gerçeği de ödüle layık görülen bir statü özelliği taşımaktadır ki taht, beylik, erkek deve, koç, koyun gibi hediyeler ile şereflendirilmektedir. Hikâyelerde erişkin olmak sadece büyümek değil ergenliğin sembolüdür. Toplum tarafından ödüllendirilerek belli bir statü verilme aşamasında kimi zaman kendisinden kimi zaman da kutsal bir güç sayesinde gerçekleşmiş, başarı elde etmenin ardında Dede Korkut Hikâyelerinin geçiş dönemine ait olmasından kaynaklanan gizemli unsurların varlığından da söz edilebilir.

Hanlık en üst idari statü olmasından dolayı, yönetilen halkın memnuniyetini kazanmakla yükümlü olması ve bu bağlamda Han'a kutsal bir şahsiyet bahşedilmesi ile tanrı tarafından kontrol edildiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Yapılan mücadeleler birliğin devam ettirilebilmesi, güç ve kudretin ispat edilmesine dayanır. Bu duruma sosyo-psikolojik açıdan bakacak olursak "grupta yüksek statüye sahip bireyler, gruptaki etkinlikler ve etkileşim örüntüleri üzerinde nispeten daha fazla denetim sahibi" olması Bayındır Hanın yapılacak toyları düzenleyen, buyruklarda bulunan, düzeni sağlayan bir konuma sahip olması durumu daha da anlaşılır kılmaktadır (Şerif ve Şerif,

1996:222). Türklerin iktidar anlayışında Bayındır Han gibi Hakan'ın Tanrı kutunu almış olduğu inancı ile tebaaya davranışının insani değerlerden uzak olmaması, herkese adil davranış sergilemesi, ırk ayrımı yapmaksızın tüm cihana hâkim güç olarak görülmesi gibi düşünceler "tam otorite" sahibi olan hükümdarın Tanrıya ve halkına layık olabilme düsturuna sahip olduğunu gösterir. (Kafesoğlu, 2012:255). Bu sayede adil davranma, güven duygusu, erdemli olma, hünerli ve cesur olma gibi özelliklere han/hakan/kağan'ın sahip olması ve bu nitelikleri sürdürebilmeleri gerekmektedir. Tanrısal bir simge olan han bir tanrı değil, tanrısal ruha sahip en üst statüye sahip kişidir. "Kut", "tın", "sür" kavramlarına bakılacak olunursa, insanın öldükten sonra bedenden çıkması ifade etmek için "tın", uyku halinde ruhun bedenden çıkması hali için "sür", bedenden ayrılması halinde sonunda ölüm olmadığını gösteren ifade için de "kut" kavramları kullanılır (İnan, 2006:176). Kutun çıkması/ayrılması daha çok verilen otoritenin geri alınması olarak değerlendirilebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi siyasi iktidarın istikrarının sağlanması açısından tanrı tarafından verilen sorumluluk inancı ile bu sorumluluğun geri alınması sürecine kut'un düzen sağlayıcı özelliği olarak adlandırılabilir. Düzeni sağlamak amacıyla alp tipinin verdiği mücadele kendi tatmin karlılığının değil "Tanrı tarafından verilen görev olduğuna, yaratılış sebeplerinin bu olduğuna inandıkları" içindir (Günay, 1998:4). Aslında düzeni sağlama görevi Han'a verilmiş ise de kut sahibi olma, verilmiş statü olarak görülür.

Hanlık statüsüne layık kimsenin soyu da bahtı açık, devlet sahibi olduğuna inanılırdı. "Kut kavramı hayatın özünü oluşturmak ve başarılı olup yaşayabilmek için mutlaka elde edilmesi ve kaybedilmemesi gereken erdemlerle ilişkilendirilmişti ve toplumsal yansıması olan töre ile yapısal ve işlevsel süreklilikler içermekteydi" (Çobanoğlu, 2001:43). Kutluk derecesine ulaşmak için adil, erdemli, hünerli, bilge, kahraman olma niteliklerine sahip olmak gerekmektedir. Gökten inen bir ışık huzmesi ile "kendisine Tanrı tarafından kut verilmiş olan ailenin bütün erkek üyelerinin aynı kanı taşıdıkları, hepsi hükümdar olmak bakımından eşit konumda oldukları ve yöneticilik hakkına sahip olmaları" neticesinde han soyunun meydana geldiği inancı Dede Korkut destanlarında Şamanist bir inanç olarak görülmektedir (Dursun, 2011:112). Kut kavramının ruh, can, devlet ve siyasi hâkimiyet gibi anlamlar yüklenmesinden de anlaşılacağı gibi içsel ve dışsal bir statünün meşru dayanağıdır.

"Kut'a sahip olan devletin hâkimi" Hanların taşıdığı olduğu güç simgesel bir özellik taşımaktadır (Gömeç, 2012:54). Hanın gücü tanrıdan gelir, tanrının yeryüzündeki eli olarak görülebilir. "Tanrı bütün bu destanlarda aslında simgesel olarak, kimliğini ışıқта veya kutta gizleyerek dünyadaki göksel varlığını gösterir" (Önal, 2009:64). Tanrı tarafından idari görev ve yetkinin verilmesi hanın diğer insanlardan farksız olağanüstü vasıflardan arınmış "karizmatik tip" olarak görülmesi durumunu ortaya çıkarmıştır (Kafesoğlu, 2012:246).

Türk hükümdarının Tanrı soyundan olmasının yanında halkının barınma, beslenme, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması da beklenmektedir. Diğer bir deyişle Türk kültüründeki kut anlayışı bahşedilen hakanlık için sürekli devam edecek bir gücü beraberinde getirmemektedir. Tanrı tarafından verilen "kuttan feragat etmek, devletten, siyasi istiklalden vazgeçmek" manasına geleceğinden hükümdar olmanın yalnızca siyasi bir temsil olmadığı dahası tanrısal simgecilik bağlamında otoritenin statüsünü kutsallaştırdığı söylenebilir (Kafesoğlu, 2012:241). Tanrı soylu olmak demek, göğe yakın olmak diğer insanlardan farklı olmak demektir. Gök, Tanrının makamıdır. Bu yüzden "erk"i elinde bulunduran kişi/hakan Tanrı kutu

ile kutsallaşmış olmalıdır. Hakanın cesaret, kahramanlık, bilgelik ve erdemlilik gibi birtakım üstün özelliklerinin yanında insanüstü özelliği de olması gerekir (Önal, 2009:62).

Oğuz hükümdarlığının statü üstünlüğüne göre sıralanışı Bayındır Han-Salur Kazan-Beyler-Bey Oğulları şeklinde olup hiyerarşik düzeni göstermektedir. Üst statüden alt statüye kadar karakterlerin kendilerini algılayışı ile meydana gelen kimlik kavramı bağlamında Bayındır Han'ın kut almış olması "kendine özgü davranış özellikleri olan, nesnel, karşılaştırmalı, dışarıdan görüldüğü gibi" kişilik özelliğinden kimlik özdeşine doğru olan geçiş ile açıklanabilir (Güvenç, 1994:8).

Bu bağlamda hiyerarşik düzenin bir parçası olabilmek için bey oğullarının yiğitliklerini ispatlamaları gerekmektedir. Başarılı olunan imtihanların gerekliliği ile bey oğullarının erginlik çağına geçmeleri eş zamanlı olmasının yanında statülerinin meşrulaşması için gerekli ritüellerdir. Van Gennep geçiş ayinlerinin "ayrılma, eşiksellik ve bütünleşme evresi" olarak üç evreden oluştuğunu ifade etmektedir (Özbudun ve Uysal, 2012:184). Kahramanın yurdundan ayrılışı, başarı ve başarısızlık arasında kalması ve kazandığı tecrübe ile yurda geri dönmesi üçgeninde statü değişimi gerçekleşmiş olur. Genellikle alttan üstte doğru meydana gelen statüsel değişim de kahraman zamansal ve mekânsal süreçte ilerleme kaydederek üst statü kazanır. Sosyal statülerdeki değişimin destanlarda özellikle bey oğulları etrafında gerçekleşmesi durumu devletin sürdürülebilirliği için temel teşkil etmektedir. Babanın yaşlılığı ve güçsüzlüğüne karşılık oğulların genç ve güçlü oluşu otorite boşluğunu ortadan kaldıracı unsur olarak görülür. Kahramanlığa geçiş ritüelleri içerisinde önemli bir yer teşkil eden soyun devamlılığını sağlayan evlilik unsuru da yer alır. Evlilik ritüelleri kapsamında bir kişinin sözlenmesi ile evlenmesi arasında geçen sürede köprü vazifesi gören nişanlılık sürecine benzer şekilde kahramanın ayrılışı ve eve dönüşü arasında geçen sürenin eşikselliği benzer durumlardır. Eve dönüş ile başlayan toplumsal kabul görmüslük kahramanın bütünleşmesi ve yeni bir statüye geçişini gösterir.

Dinsel otoriteye sahip kişiler tehlikelere karşı bir kalkan görevi üstlenebileceği inancı ile gizli güç ve sihirli sözlerinin etkisi ile kontrol sağlayıcı bir mekanizmaya sahip oluş modern çağ öncesinde "otorite biçimlerinin gücünü" ortaya koymaktadır (Giddens, 2010:244). "Erkeklerin, doğal olarak üstün oldukları için toplumsal olarak da üstün oldukları değişmez bir aksiyon olarak öne sürülmüş" olması yaratılıştan bu yana üstün özelliklere sahip erkek tipini ortaya koymaktadır (Reed, 1985:31). Bu görüşün doğru olmadığı köken mitlerinde yer alan ve evrenin yaratılışında başat özelliğe sahip Ak-İne, üremenin dışıl koruyucusu Umay-ana, ilk şaman kadınlar gibi tarihsel veriler ile doğrulanabilir. Erkek egemen toplumların öncesinde anaerkil bir yapının oluşuna bakıldığında dinsel, idari, sosyal, kültürel liderliği kadının üstlendiği görülür. Bu bağlamda statülerin dönemselsel olarak değişikliği insanoğlunun fizyolojik, sosyolojik, ekonomik açıdan sahip oldukları özellikler ile de yakından ilgilidir.

Türk Kültüründeki idari teşkilatlanmanın önemi ve büyüğün küçüğe öğretileri ile küçükten yerine getirilmesi beklenen yiğitlikler belli bir düzen içerisinde yetişmesine dair bilgiler yanında "Oğuz Kağan ve Oğuz boylarının şeceresi, hiyerarşik düzeni hakkında bilgiler" de yer almaktadır (Develi, 2006:7). Bu çalışmada destan kahramanları arasındaki hiyerarşiye değinirken Dede Korkut, Bayındır Han ve Salur Han hakkında bilgilerin yanında beylerin statüsünden genel olarak

bahsedilip özellikle destanın kahramanlık sürecinde önemli yere sahip olan Beyoğulları üzerinde durulacaktır.

4.2. Dede Korkut ve Beylerbeylerinin Statüsü (Dede Qorqud and Great Khans' Status)

4.2.1. Dede Korkut (Dede Qorqud)

"Ahir zamanda hanlık tekrar Kayı'ya geçecek. Kimse ellerinden alamayacak, ahir zaman olup kıyamet kopuncaya kadar" diyen Dede Korkut'un gelecekte haber verebilme özelliğine sahip olduğu görülür (Ergin, 1964:1). "Her ne iş olsa Korkut Ata'ya danışmadan yapmazlardı. Her ne ki buyursa kabul ederlerdi. Sözünu tutup tamam ederlerdi" sözlerinden de anlaşılacağı gibi tebaanın Dede Korkut'un sözünden çıkmadığını göstermektedir (Ergin, 1964:1). Dede Korkut'un ettiği duanın kabul olmasını gösteren "Gaipten haber söylediler. Hak Teâla onun gönlüne ilham ederdi" gibi sözler de onun Allah katındaki yerini gösteren önemli bir işarettir. Kam Püre'nin Oğlu BamsıBeyrek destanında Deli Kaçkar'a çalıp çalmadığını ölçmek için söylemiş olduğu "Çalarsan elin kurusun" diyen Dede Korkut'un duası üzerine "Hak Teâlâ'nın emri ile Deli Kaçkar'ın eli yukarıda asılı kaldı" ve Deli Kaçkar'ın tövbe etmesi ile Banu Çiçeği BamsıBeyreğe vermeyi kabul etmesinin ardından Deli Kaçkar'ın eli Hak emriyle sapasağlam oldu" diye söylenmesi Dede Korkut'un duasının ve bedduasının kabul olduğunu göstermektedir (Ergin, 1964:21).

Dede Korkut hakkında Gökyay (1938:39) Dede Korkut'u "halk hâkimi ve şaman" olduğu görüşüne karşılık Binyazar (1997:10) bilge, kâhin olan bir "veli", olduğunu ileri sürmesi Dede Korkut'un bilge tipi yanında kutsal tipi de oluşturduğunu söylemenin daha doğru olacağını ortaya koymaktadır. "İhtiyar Dede Korkut Oğuzların akıl hocası, ozanlar piri, keramet, tanzim ve nazmettiği kabul edilen bir nevi müellif durumundadır" (Ergin, 1970:14). Oğuzlar büyük devletlerin yapılanmasına öncülük etmiştir ve kültür sahnesinde sahip oldukları büyük rolleri kuşaktan kuşağa aktararak ölümsüz bir vesika halinde Oğuzname'de sunmuşlardır.

Bilgin ve aksakal kişi işlevini üstlenmiş epik kahramanlığın kökeninde boyun en yaşlı üyesi, herkesten yukarıda oturan, beyaz kıyafet giymek şerefine nail olan rüya yoran, hem kabilenin hem de devletin mühim sosyal hiyerarşik meselelerini halleden bey Oğuz destanında Ulu Türk ve Dede Korkut hikâyelerinde Dede Korkut olarak görülmektedir (Bayat, 2013:85). Türk düşünce yapısındaki bilgeliğe övgünün ve saygının sürdürülmesi İslamiyet sonrasında da devam etmiştir. Nasıl ki Oğuz kağan İslamiyet öncesi mitolojik özelliklere sahip bir kahraman olarak dünyaya hâkim olma düşüncesinde devlet kuran bir tip olarak karşımıza çıkıyorsa İslamiyet sonrasında da İslamiyet'i yayma görevini üstlenmiş bir kişilik olduğu söylenebilir. Sonuç itibarıyla Oğuzname silsilesinin halkası olma özelliği taşıyan Dede Korkut Destanında da hiyerarşik düzenin kutsal ve idari nitelik taşıdığı görülmektedir.

Dede korkut hikâyeleri geçiş dönemi eseri olmasından dolayı İslam öncesi ve sonrası izleri taşıması açısından son derece önemlidir. Hem hikâyenin sonunda Dede Korkut mevcut düzenin bozulmaması için dua eder. On iki hikâyenin sonunda her defasında "Günahınızı adı güzel Muhammed'e bağışlasın" diyerek bitirmesi de İslam'ın etkisinin varlığına işarettir. Bunun yanında hak, hukuk, adalet, düzen, birliktelik sağlayan Dede Korkut sosyal statü açısından Oğuzları koruyan bir özelliğe sahiptir. Dede Korkut'un sosyal statüsü ve üstlendiği görev hikâyelerde yer alan diğer kahramanların sahip olduğu statülerden daha üstün konumdadır.

"Herkes sosyal statüye sahiptir. Sosyal statü terimi ne sadece yüksek itibar ve mevkie ne de bireyin kendi hakkındaki öznel görüşüne işaret eder. Kişinin kendi sosyal statüsüne ilişkin öznel değerlendirmesi nesnel ölçütlerle değerlendirildiğinde yanlılgı olabilir. Sosyal statü kişinin çevresindekilerin toplum içinde ona nesnel olarak uygun gördükleri mevki ve pozisyonudur" (Fichter, 1994:28).

Bu durumda statü kişi tarafından alınamaz ancak toplumda gördüğü değer ve sahip olduğu liyakate göre verilir. "Dede Korkut eserin bütünlüğü ve düzenlenmesindeki sanat ilmiliği sağlayan" bir kişiliğe sahip oluşu Dede Korkut sembolizmi üzerinden toplumda saygı gören, güvenilir, akıl hocalığı yapan, doğruyu ve yanlışı gösteren birlider statüsüne sahip kişinin varlığını göstermektedir (Sepetçioğlu, 1998:24).

4.2.2. Bayındır Han (Bayındır Khan)

Dede Korkut Kitabında en önemli şahsiyet olarak görülen Bayındır Handan sonra İç Oğuz ve dış Oğuz olarak ayrılan Oğuzlar İç Oğuz'u Bayındır Han'a Dış Oğuz'un ise Aruz'a bağlı olduğu görülmektedir. "Konuşan aslında bizzat Dede Korkut ve onun sözlerinin yansıması olan mittir. Metin içerisindeki muhatabımız ise mitin sadık askerlerinden birisi olan Bayındır Han'dır" (Arslan, 2007:499).

Bayındır Han beylerin statüsünün belirleyici özellikleri arasında çocuk sahibi olmaları konusunda bilgi vermektedir. Dahası çocuğun cinsiyeti de önemlidir. Ataerkil toplum anlayışının hâkim olduğu yapı erkek çocuğun statüsü ve erkek evladı olan beylerin toplumdaki rolünü belirlemektedir. "Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, ' kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Taâla beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi" sözleri bu durumu özetler mahiyettedir (Ergin, 1971:8).

Bayındır Han'ın çadırın önünde toplanan beylerin Han'dan bilgi, uygulamaya yönelik tavsiyeler, uyarılar alması yukarıda da bahsedildiği gibi dışlanma tarzında ve emredercesine bir üslup kullanılışı gücün varlığının kimde olduğunu göstermek için yeterlidir. Statünün kullanımında toplumsal değerlere uyma zorunluluğu ön plana çıkarılarak, sosyal çevrede kabul görmenin nasıl olacağı konusuna işaret edilmektedir. Bunun yanında tanrısal gücün varlığı da hissettirilmektedir.

"Hanlar hanı bayındır yılda bir kez toy edip Oğuz beylerini konuklardı" ifadesi Bayındır Hanın toy düzenleyip Oğuzların bu toya icabet etmek zorunda oldukları, isteğe bağlı olmadığı hanın emrinin kimlik üstünlüğünü göstermektedir (Gökyay, 2006:32). Bunun yanında Bayındır Han'ın veziri Kazılık Koca adlı beyin handan akın dileğinde bulunması da sefere çıkmadan önce icazet alındığının örneğidir (Gökyay, 2006:165). Buradan çıkarılacak bir başka sonuç ise Kazılık Koca gibi vezirlere sahip olan Bayındır hanın devletin yürütme organı gibi işleyişi elinde bulundurması ve hâkim güç olarak hiyerarşinin başında yer aldığını ortaya koymaktadır.

4.2.3. Salur Kazan (Salur Kazan)

Salur Han'ın Bayındır Han ile akraba oluşu hiyerarşide bayındır handan sonra gelmesini sağlamaktadır. Ulaş oğlu Salur kazana atfedilen "erenlerin arslanı, tülü kuşun yavrusu, yoksul kimsenin umudu, Amıt suyunun arslanı, karacunun kaplanı, konur atın iyesi" gibi epitetlere bakıldığında sosyal statü açısından üst kimliğe sahip olduğu görülür (Ergin, 1964:14; Gökyay, 2006:49). Bunun yanında arslan, kaplan, at

gibi fiziksel güce sahip hayvanlar ile de bir görülmesi ikinci büyük statüye sahip "beylerbeyi" Salur Kazanın Oğuzlar için önemini göstermektedir (Develi, 2006:10). Bu ifadeler Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boyu hikâyesinde yer alırken kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boyu hikâyesinde de "erenlerin arslanı, tülü kuşun yavrusu, yoksul, güçsüz kişinin umudu, kalmış yiğit arkası, soylu Oğuzun paşası" olarak ifade edilmektedir (Ergin, 1964:47; Gökyay, 2006:110).

4.3. Beylerin Statüsü (Status of Princes)

Dirse han, Kam Püre, Duha Koca, Kanglı Koca, Kazılık Koca, Begil, Uşun Koca destandaki bey statüsüne sahip erkek kahramanlardır. Allahtan evlat dileyen, erkek evladı olduğunda kurbanlar kesen, oğullarını evlendiren tutsak düşen bey olma özelliğine sahiptirler. "Alp tipinde olması istenen kahramanların" nasıl ki fiziki üstünlüklerinin sahip olması bekleniyorsa verdikleri sözü yerine getirmeleri açısından da ahlaki kurallar çerçevesinde hareket etmeleri de beklenir. Bamsı Beyrek kendisini kurtaran tekfurun kızını almaya söz vermesi ve sözünde durması bu durma örnek teşkil etmektedir (Arı; Karateke 2010: 282-283). Bu özellikleri ile babanın babalık rolüne benzer şeklide evladın evlatlık rolü üstlenmesi toplumsal sürecin getirdiği bir zarurettir.

Dirse Han ve Kam Pürelinin erkek evlat sahibi olmamaları ve yapılan hayırlar ile edilen dualar sonucunda muratlarına ererler. Dirse Han'ın baba olamayışının sebebini karısında aramak istemesinin ardından bir toy düzenleyip ziyafet vermesi gerektiğini ve bunun sonucunda evlat sahibi olunabileceğini söyleyen karısı Dirse Hanın tekrar itibarını koruma görevi ini üstlenmiş görünmektedir. Benzer durum Kam Püre için de geçerlidir. Ancak Dirse Han'dan farklı olarak bir attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirip ziyafet veren Dirse Han'dan farklı olarak, Oğuz beylerinin el kaldırıp dua etmesi ile erkek evladının olması her iki beyin de "toplum içinde kendi yerini sağlamlaştırma ve geleceklerini teminat altına alma" isteği yer almaktadır (Akbalık, 2014:111).

Kazılık koca esir edildi, oğlu kan Turanın evlenmesini isteyen Kanglı Koca'nın oğlunun "ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış olmalı" (Ergin, 1971:134) diyerek evleneceği kızda aradığı nitelikleri sıralaması ile babasının İç oğuz ve dış oğuzdaki arayış sonuçsuz kaldı. Trabzon tekürünün oğlu Kan Turalıya uygun bir kızı olduğunu öğrendi. Kan Turalıya Selcen Hatun'un varlığından bahsetti ancak evlenebilmesi için üç canavarla savaşması gerektiği söylemiştir. Bu yüzden oğlunun gitmesini engellemek istese de ikna çabaları sonuçsuz kalmıştır. Kendi isteği yüzünden oğlunu tehlikeye attığını düşünen bey olma özelliği göstermektedir.

Kazılık Koca oğlu Yiğenek boyunda kâfirin elinde tutsak edilen ve sonrasında oğlu tarafından kurtarılan bey olarak Kazılık koca örnek verilebilir (Ergin, 1971:159-162). "Kendisi tutsak düştüğü zaman anne karnında olan çocuğunun kız mı erkek mi olduğunu bilmesede babanın temennisinin bu çocuğun erkek olması" fiziki anlamdaki baba rolünün sosyal statünün devamlılığı ile paralellik gösteren babalık rolüne verilen önemi göstermektedir (Karakaş, 2013:1872). Diğer yandan avlanmaya giden Begil'in eve eli boş dönmesi oğlu Emren'in merakını uyandırmışsa da Begil ayağının kırıldığını kimseye söylememiştir. Begil'in etkisiz duruma düşmesi sahip olduğu beylik statüsünün de sarsılmasına sebep olmuştur. Bu haber kısa sürede bütün yurda yayılmış ve kâfirin casusu tarafından fırsat bilinen bu durum statü kaybı ile düşman tarafından kendi lehine çevrilmeye çalışılmıştır (Ergin,

1971:190-191). Bu hikâyede bey statüsünün fiziksel güç kaybı ile doğru orantılı olarak kaybedilebileceği görülmektedir.

Görüldüğü üzere erkek evlat sahibi olma, erkek evladını evlendirme, tutsak düşüp erkek evladı tarafından kurtarılma gibi motiflerin temel kahramanları Bey oğullarıdır. Soyun devamlılığı zürriyet sahibi olma ile sağlanabileceğine vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında avlanma, savaşa gibi yiğitlik göstergelerinin yanında tutsaklıktan kurtarma da üzerinde durulan gücün göstergesi olduğu gibi baba tarafından oğluna güvenebileceğinin de ispatı niteliğindedir.

4.3.1. Mitolojik Mücadelelerde Yer Alan Bey Oğulları ve Statüleri (Prince's Son Taking Part In Mythological Battles and Their Status)

4.3.1.1. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu (The Tale of Wild Dumrul Son of Dukha Koja)

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu anlatması, Deli Dumrul'un diğer bey oğulları gibi cenk meydanında savaşmamasından dolayı farklılık gösterir. Deli Dumrul'un Azrail ile olan hesaplaşmalarında İslami etki açıkça görülürken, kahramanın imtihandan geçmesi görülür. Deli Dumrul ve karısının "Görklü Tanrı! Nice cahiller seni gökte arar, yerde ister, Sen ise müminlerin gönlündesin, Daim duran Cebbar Tanrı! Baki kalan Settar tanrı!" ifadeleri Hak katında hoş karşılanması inkârdan uzak, bağlılık ve teslimiyetin göstergesi olup Gök tanrı inancının semavi din inancındaki ortak noktayı ortaya çıkarır (Ergin, 1964:63-67; Gökyay, 2006:137-142). Gök tanrı inancındaki gök, yer ve alt âlemlerine hâkimiyet ile Semavi dinin felsefesindeki hâkimiyet hakikatin anlaşılması diğer bir deyişle vahdeti vücut düşüncesinin zuhur etmesi ile açıklanabilir. Bencilliğin ve faniliğin sembolü olan Deli Dumrul'un anne ve babasının "Dünya şirin can aziz, canımı kıyamam, belli bilsene" sözleri ile sergiledikleri tavrı yarıdan tarafından hoş karşılanmaz ve Deli Dumrul ve vefakâr eşinin yerine anne ve babasının ölümü ile sonuçlanır. Görüldüğü gibi statü ve otoritenin dini inanç boyutundaki yansımalarına bakıldığında herkesin doğuşunda ve ölümünde eşit olduğu ancak statü açısından üst ya da alt kimliğe sahip olmasını sosyal yapının belirleyebileceği anlaşılmaktadır.

Bunun yanında bu hikâyede diğerlerinden farklı olarak Azraile meydan okuyan ve sonunda Azrail'in gücünü anlayarak, onun isteğini yerine getiren Deli Dumrul'un başkaldırması söz konusudur. Sonuç itibari ile yanlış olduğu Deli Dumrul tarafından anlaşılan kifayetsiz davranış Deli Dumrul'un ders alması dolayısıyla, toplumsal ve ilahi kurallar ışığında kabul görecektir ya da görmeyecek davranışların hatırlatması açısından önemlidir. Deli Dumrul'un yiğitlik göstergesi ile toplumsal kabul görme arasındaki bağlantı Dede Korkut boylarının anlatılarından farklı olarak karşımıza çıkmıştır. "Sembolik ölümle sınıma, ataerkil toplumlarda, delikanlıların, erkekler arasına katılabilmeleri için gerekli" ritüellerden olup Deli Dumrul'un toplumsal statüsünü belirleyici rol oynamaktadır (Saydam, 1997:144). Deli Dumrul aşırı özgüvene sahip, hesapsızca davranışlar sergileyen, kurdurduğu köprüden geçenden de geçmeyenden de para alan kendisinden başka "yiğit birisinin bulunabileceğine inanmayan" cesur, güçlü bir kahramanı sembolize etmektedir (Sina 2004:230). Bu yönü ile Tanrı tarafından sınanan Deli Dumrul aşırılığın ölçütünün yiğitlikle karşılık bulmayacağını anlayarak İslam'ın da etkisi ile kendisinden ulu yaratıcı gücün varlığı ile mütevazi bir karaktere bürünerek olumsuz statüsünü olumlu hale çevirmiştir.

4.3.1.2. Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy (The Tale of How Basat Killed Goggle-eye)

On beş yaşın ad alma ve erişkinliğe ulaşma için sembolik bir özellik taşıması Basat'ın tepegözü öldürdüğünü konu eden hikâyede bu yaş kuralı önemini yitiriyor. Dede Korkut'un "Ulu kardaşının adı Kıyam Selçuk'tur, senin adın başat olsun! Adını ben verdim, yaşını Allah versin" demesi attan düşen Basat'ı aslanların yetiştirmesi ve Oğuz toplumuna katmak için ad koyması, çocukluktan erişkin statüsüne geçmede ad alabilmenin önemini ne kadar büyük olduğunu işaret etmektedir (Ergin, 1964: 85; Ergin, 2006:174). Bu durumda Basatın "aslan elinde büyümesi ve diğer kahramanlar gibi kendini ispata ihtiyacı olmaması" sonucu at basmak anlamına gelen Basat ismini almayla hak kazanmıştır (Duyamaz, 2011:131). "Avucuna soğmayan karacalı oğlu/İri teke boynuzundan katı yaylı/İç oğuzda dış oğuzda adı belli/Arzu oğlu hanım Basat bana medet" sözleri ile tepegöze karşılık Kapak Hanın hanımının Basat'tan yardım isteğindeki ifadelerle bakıldığında yaşça büyük olanın küçük olandan medet dilemesinin yanında erkek kahramanın yüceltilmesi durumu söz konusudur (Ergin, 1964:87).

4.4.1. Kâfirlere Karşı Yapılan Savaşta Yer Alan Bey Oğulları ve Özellikleri (Prince's Sons Taking Part In War Waged Against The Heathen and Their Characteristics)

4.4.1.1. Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Esir Olduğu Boy (The Tale of How Princes Uruz Son of Prince Kazan Was Taken Prisoner)

"Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması, Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olması, Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarttığı Boyu" olmak üzere üç hikâyede adı geçen Uruz sırasıyla anasını kâfirin kirli oyununa karşı koruyan, babası gibi alplık kazanma isteği olan ve tutsak olan babasını kurtaran tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Alplığa erme yaşı on beştir. Bu yaşı doldurup her hangi bir kahramanlık gösteremeyen Kazan Oğlu Uruz için babasının üzüntü yaşaması, erişkin yaşının önemini vurgulaması açısından önemlidir. Ancak bu anlatmada önemli olan bir diğer husus ise çocukların büyüklerinden gördüğü kadarını yapmaları ve büyükleri örnek almalarıdır. Kazan Beyin sağında oturan kardeşi Kara Güne ile solunda oturan Aruzun "baş kesmiş, kan dökmüş, çuldu almış, ad kazanmış" olmaları rüştünü ispat noktasında yiğitliklerini sergileyebilecekleri bir başarı göstermenin sosyal kimlik kazanmanın başta gelen kuralı olduğunu gösterir (Ergin, 1964:48; Gökyay, 2006:111). On altı yaşına gelmesine rağmen bir oğlunun yay çekmemesi, ok atmaması, ata binmemesi hoş karşılanmadığından Kazan Beyin, oğlu Uruz'a karşı siteme karşılık "bu hünerleri oğul atadan mı görür, öğrenir? Yoksa atalar, oğuldan mı öğrenir? Ne zaman sen beni alıp kâfir serhaddine çıkardın? Önümde kılıç çalıp baş kestir? Ben senden ne gördüm ne öğrendim?" sözleri ile Uruz'un babası Kazan Bey'e olan siteminin haklılığı dikkate değerdir çünkü Beylerbeyi Salur Kazan Han diğer beylerin başı olması nedeniyle göstermiş olduğu yiğitlikler açısından da üstündür (Ergin, 1964:48; Gökyay, 2006:112). Bey oğullarının yiğitliklerinin ardında yatan özelliklerden bir tanesi de söz söylemedeki mertlikleri ve cesur oluşları söylenebilir. Babanın oğluna ders verme üzüntü ve sitem duygusu ile isteğini belirtmesine karşılık oğlu Uruz'un karşı sitemindeki haklılığı Türk kültüründeki usta- çırak, baba-oğul, büyük-küçük arasında gerçekleşen öğretilere de ışık tutmaktadır. Eğitimin, büyükleri örnek almanın ve büyüklere değer vermenin en güzel örneğini ortaya koymaktadır. Uruz'un kâfir elinde tutsak oluşu ile Kazan Han'ın bu durumu öğrenmesinden sonra Oğuz Beylerinin "(Kara Güne, Deli Dündar, Kara Budak, Şir Şemsettin, Boz Aygırlı Beyrek, Yegenek, Aruz

Koca)" yardıma gelişi kazan Han'ın hiyerarşik sıralamadaki yerini göstermektedir (Ergin, 1964:59-60; Gökyay, 2006:130-131). Diğer hikâyelerde beylerin bir olup Bey oğullarını tutsaklıktan kurtarması yer almazken üst statünün gördüğü itibar Kazan Bey'in Oğlu uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boyu" anlatmasında yer alır. Erkek çocuğun savaşçı bir özelliğe sahip olması ve hayatının her anında karşılaşabilecek zorlukları aşabilme yeteneğini elde etmesi tutsak baba ya da kardeşi kurtarmak, evleneceği kız için zorlu imtihanlardan geçmek gibi engelleri aşabilmesi ile mümkündür. Dolayısıyla "erkek çocuklara savaşçı ve mücadeleci bir karakter kazandırma eğitiminde aile, toplum ve karşılaşılan güçlükler her zaman için örnek ve ders niteliğinde olmuştur" (Başar, 2012:1016).

4.4.1.2. Uşun Koca Oğlu Seyrek Boyu (The Tale of Seyrek Son of Ushun Koja)

Emren'in kardeşi olan Seyrek tanımadığı abisini tutsaklıktan kurtarmaktadır. Statü olarak abisinden üstün oluşu Emren'in akına çıkmasından kısa bir süre sonra kara Tefür'ün kurduğu tuzağa düşerek esir düşmesi Emren'in marifetini göstermesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Seyrek'in abisi Emren'den yaş olarak olmasa da statü olarak üstün oluşu Emren'in kâfirlerin sözü ile düşman bildiği kardeşi Seyrek'i uyurken öldürmek istemesine rağmen Seyrek'in sahip olduğu kopuz sayesinde öldürememesinden anlaşılmaktadır. "Bre kâfir, Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadım, dedi. Eğer elinde kopuz olmasaydı, aşam başı için seni iki parça kılardım" sözleri ile kopuz'un bilge kişi Dede Korkut ile özdeşleştiği görülmektedir (Ergin, 1964:106). Segrek'in hem sahip olduğu kopuz hem de kâfirleri tek başına alt etmesi aynı kâfirlere tutsak olan abisi Eğrek'e göre üstün olduğunu göstermektedir.

Eğrek'in Ters Uzamışa sorduğu "baş kesip, kan dökmek hüner midir" sorusuna karşılık Ters Uzamış'ın "hünerdir" cevabı Eğrek'in düşüncesinde değişikliğe yol açar (Ergin 1964:100). O zamana kadar statü açısından diğer çocuklardan farksız olan Eğrek akın için icazet alır ancak kısa bir süre sonra Kara Tekür'ün adamlarına tutsak düşmektedir. Dede Korkut'un Uşun Koca Oğlu Segrek Boyundaki Eğrek'in kısa sürede tutsak düşmüş olması asıl kahramanın kendisini olmadığını anlaşılmaması için gerekli görülmektedir. Birbirini tanımayan iki kardeşin gösterdikleri kahramanlık ile tanışmış olmaları ve sayıca üstün düşmanı yenmelerinin altında yatan temel nedenler toplumca kabul görmeyen davranışların bırakılarak doğru davranışlar sergilenmesi ve istenilen statüye sahip olunması yer almaktadır.

4.4.1.3. Beğil Oğlu Emren Boyu (The Tale of Emren Son of Begil)

Bu hikâyede önemli unsurlar arasında Dede Korkut'un Emren'in babası Beğil'e verdiği kılıç, çomak ve yay olduğu görülmektedir. Dede Korkut tarafından verilen bu sembolik araçlar Beğil'in Gürcistan sınırında koruyuculuk statüsü verildiğinin işaretidir. Ancak Dede Korkut kitabında beylerden çok bey oğullarının mücadeleleri ön planda olduğundan Emren'in gücünü ve statüsünü ortaya çıkaracak bir olayın olması gerekmektedir. Beğil'in uyluk kemiğinin kırılmasının ardından Emren'in babasının yerini alması sıradan bir olay olarak görülmemeli, Beğil'in kendi savaş gereçleri ve kıyafeti ile birlikte oğluna kendi statüsünü de emanet ettiği anlaşılmalıdır. Bu bağlamda "öleyim ağzın için oğul, ola ki benim geçmiş günümü andırtmayasın" cümlesi oğlunun tecrübesizliği konusunda hem tereddüt duyan hem de başarı gösterebileceğine dair inanca sahip bir babanın ifadesidir (Ergin, 1964:97; Gökyay, 2006:195). Emren'in Şökli Melik'in kâfirleri karşısında yenik düşeceği sırada Allaha yalvarması durumu kendi lehine

çevirir. Dahası kâfiri öldüreceği sırada kâfirin Müslümanlığı kabul etmesi Emren kişiliği üzerinden Beyoğullularının güç ve itikat sahibi olduklarını göstermesi açısından geçiş dönemi tesirini yansıtmaktadır.

4.4.1.4. Kazılık Koca Oğlu Yeğenek Boyu (The Tale of Yigenek Son of Kazilik Koja)

Bey oğullarına yasak konulan durumların söz konusu olduğu da görülür. Bu durum on beş yaşına gelmiş Bey oğullarının erginliğini ispatlaması için hazırlık aşaması olarak düşünülebilir. Beyoğlu babasının esir düştüğünü tesadüfen öğrendiğinde Bayındır Han'dan babasının esir edildiği Düzmürd kalesine gitmek için izin isteyerek beraberinde yiğit ister. Yeğeneğin bu sayede güven kazandığı ve üstünlük elde ettiği dayısı Emen'e rüyasında "kayın dalı tüylerinden som altınlı benim okum" diyerek Düzmürd kalesini yedi denemesinde de alamadığını söyleyerek yeğenini uyarmış ve küçümsemiştir (Ergin, 1964:82). Buna cevaben "kalkıp yerinden doğrulduğunda, Ela gözlü bey yiğitleri yanına sen almadın, Adı belli yiğitlerle sen at sürmedin, Beş akçeli süvarileri arkadaş ettin, Onun için o kaleyi sen alamadın" söylemesi ile birlik ve beraberliğin gücü de beraberinde getirdiğini ifade etmiştir (Ergin, 1964:82). Yeğenek ile birlikte gelen Deli Dünder, Dönebilmez Dölek Evren gibi yiğitlerin kâfir karşısında yenilmesinden sonra Yeğeneğ'in kâfirle karşı karşıya gelmesinde Allaha sığınması ve dua etmesinden sonra mücadeleden galip ayrılmasında da manevi gücün gerekliliğini göstermektedir.

4.5.1. Eş Arayan Bey Oğulları ve Özellikleri (Prince's Sons Looking For A Partner and Their Characteristic)

4.5.1.1. Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu (The Tale of Bamsı Beyrek Son of Kam Püre)

Kâfirlerden yağmaladıkları mallarını Oğuz beylerine getiren Bezirganlarına Evlük kalesinin beş yüz kafiri saldırmıştır. Bezirgânın büyüğü tutsak olup, küçüğü kaçarak Bamsı Beyrekten yardım diler. Pay Püre Bey'in oğlu "Bamsı Beyrek" (Ergin, 1964:26) kâfirleri yenmesi sonucu kendisine ad konulmuştur. Pay Püre Bey'in "Bre benim oğlum baş mı kesti, kan mı döktü? diye sorduğun da "evet baş kesti, kan döktü, adam devirdi" dediler ve Pay Pürenin "bu oğlan ad koyacak kadar var mıdır diye sorduğunda "evet, sultanım fazladır" yanıtını aldı, kudretli oğuz beylerini çağırdı, Dedem Korkut gelip Pay Pürenin oğluna ad koyma ritüeli gerçekleştirildi (Ergin, 1964:28).

Pay Püre Oğlu Bamsı Beyrek anlatımında Bamsı Beyrek'in Bezirgânlardan "deniz tayı boz aygırı, altı kanatlı gürzü, ak kirişli yayı" istemesi üzerine Bezirgânların bu hediyeleri Pay Püre Oğlu Bamsı adına yiğide götüreceklerini söylemeleri Bamsı Beyrek'in kahramanlığını meşrulaştırmaktadır (Ergin, 1964:28). Ancak Bamsı Beyrek hediyeleri "minnetle bur da almaktansa babamın yanında minnetsiz almak daha iyi" olacağını düşünerek kendisini ifşa etmemiş ve baba otağına gidip Bezirgânların gelmesini beklemiştir (Ergin, 1964:57). Bezirgânların Pay Pürenin sağında oturan Bamsı Beyreğin elini öpmeleri Pay Püre'yi sinirlendirmiş ancak oğlunun gösterdiği yiğitliği duyduğunda Oğuz beylerini davet etti ve Dede Korkut Bamsı Beyrek adını koydu.

4.5.1.2. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu (The Tale of Kan Turalı Son of Kanlı Koja)

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu anlatımında Kan Turalı'nın kendisine layık evlenebileceği kızın olmayışından yakınması aslında aşırı özgüvenin göstergesi olup olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Kanlı Koca'nın kan Turalı için evleneceği kızı bulma

arayışı neticesinde Tırabuzan tekürünün kızının varlığını ve aslan, boğa ve buğra olan üç canavarı alt edebileceğini kızını vereceği haberini oğluna bildirmesiyle başlayan imtihan sonucunda mücadeleyi kazanır. Kanturalı yiğitlerinden övgü beklemesi sonrasında üç ayrı canavar ile yapmış olduğu mücadelenin temel özelliği üst kimliğin alt kimliğin saygısını kazanması ile birlikte fiziksel yeterliliğin yanında psikolojik olarak da hazır bulunuşluk gerekmektedir. Bir tür cesaretlendirme ve sözlü olarak güdülenme isteği açıkça Kanturalı tarafından dile getirilmektedir (Ergin, 1964:72-74; Gökyay, 2006:151-52,155).

4.6.1. İç Savaşlarda Yer Alan Bey oğulları ve Özellikleri (Prince's Sons Taking Part In Civil Wars and Their Characteristic)

4.6.1.1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu (The Tale of Boghach Khan Son of Dirse Khan)

Babasından beylik ve maiyet kazanan "Boğaç Han" bir boğayı alt etmesi sonunda ad almıştır Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde kırk yiğit "gelin oğlanı babasına kovlayalım ola ki öldüre" diyerek Dirse Hanın gözünde yine itibarlarını geri kazanmak için oğlunun umarsızca hareket ederek adını kötüye çıkardığını ileri sürmelerinin altında Boğaç Han'ın sahip olduğu statüyü alt etme düşüncesi yatmaktadır (Ergin, 1964:7; Gökyay, 2006:37). Statü kavgasına örnek teşkil etmesi açısından tekrar bey gözünde itibar kazanma hırsı ile kırk yiğidin hain tip kategorisine dâhil edilme süreci gösterilebilir.

Hünerli, erdemli olan Boğaç kırk yiğidin babası ile arasına fesat sokması sonucunda babası tarafından vurulmasına karşılık, Boğaç Hanın annesinin "babanı o kırk namertten kurtarsana, Yürü Oğul, baban sana kıydıysa sen babana kıyma!" sözleri ile babası Dirse Hanı kırk namerdin elinden kurtarması isteğini geri çevirmemesi yeni nesilin kudretini, cesaretini, bağlılığını, saygısını göstermesi açısından önemlidir. Genç-yaşlı zıtlığı ile güçlü-zayıf nitelendirmeleri arasındaki ilişki Boğaç-Dirse Han'ın kimliğinde zuhur etmektedir (Ergin, 1964:12; Gökyay, 2006:45).

5. SONUÇ (CONCLUSION)

Kültürler için büyük bir öneme sahip destanlar ait oldukları milletlerin yaşantısı, kültürü, inançları hakkında ansiklopedik bir niteliğe sahiptirler. Erkek statüsünün Dede Korkut destanlarındaki kahramanlar açısından ele alınması ile erkek egemenliğin somut delillerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Dede Korkut kitabında erkek kahraman statüsünün ne şekilde geliştiğini tespit etmeye çalıştığımız bu çalışmada erkek kahraman statüsünün temelini oluşturan sosyo-ekonomik, ideolojik, dinsel unsurların anaerkil yapıdan ataerkil yapıya dönüşüm ile el değiştirdiği görülmüştür.

Bir erkek evlada sahip olma isteği, tutsaklıktan erkek kahramanın kurtulması, karşılaşılan mücadelelerden ve imtihanlardan galip gelenin erkek kahraman olması gibi durumlar Dede Korkut kitabında merkez kahraman tipinin erkek olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bunun yanında kadının eşinin saygısını kazanmak için erkek çocuk dünyaya getirdiği ve erkek kahramana layık güçlü, savaşçı özelliklere sahip olabildiği ölçüde saygınlığını koruyabildiğini söylemek mümkündür. Erkek evladın soyun devamlılığı için gerekli olmasının yanında itibar ve güven kaynağı olma özelliği taşıması da Oğuzlardaki hiyerarşik düzenin erkek egemen bir yapının elinde olduğunu göstermektedir.

Umay Tanrıçanın çocuğa ruh verdiği inancın sonrasında bütün şükürlerin, duaların yapıldığı sonsuz kudret sahibi Gök Tanrı inancı

ile dünyaya hükmetme tefekkürünü şiar edinmiş Oğuzların bu anlayışı toplumsal bir kural olarak kabul etmiş ve yaşatmış olmaları toplayıcılık ve ilkel bahçe tarımından, avcı-çobanlık dönemine geçişin tamamlayıcı rolünü üstlendiği göstermiştir. Mitolojik ve dinsel unsurların bir arada görüldüğü Dede Korkut kitabında Bey oğulları tarafından statünün alındığı beylerbeyi Bayındır Han'a ise statünün verildiği tespit edilmiştir. Anaerkil toplumdaki ataerkil yapıya geçiş ile statünün yer değiştirmesi ve kadın egemenliğinin yerini erkek egemenliğinin alması çocuksuzluğun sebebinin kadından kaynaklandığı düşüncesi ile kadının statü değişikliğine maruz bırakılması örneği Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda açıkça görülmüştür. Bunun yanında erkek evladı olmayan Kam Püre'nin Beylerbeyinin önünde ağlaması erkek evlat sahibi olmanın ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Babanın oğlundan cenk etmesini istemesine karşılık Uruz'un henüz yay çekmemiş, ok atmamış olması, ata binmemesi kısacası yiğitlik sergilememiş olmasının sorumlusunun babasının olduğunun ileri sürülmesi Türk kültüründeki usta-çırak, baba-oğul, büyük-küçük ekseninde gerçekleşen öğretilerin varlığını göstermektedir. Bu bağlamda Bey oğulları atadan görmediklerini uygulayamadıkları konusunda sitemkâr bir tavır alarak çocukluktan gençlik çağına geçiş ritüelinin temelindeki statü kazanma mücadelesinin zorunluluğuna işaret etmektedir. Evleneceği kâfir kızı için zorlu imtihanlardan geçen Kan Turalı, tutsak edildikten sonra kurtulan Eğrek, düşmana yenik düşeceği esnada Allaha yalvararak kurtulan Emren gibi erkek kahramanların mücadeleleri yiğitliklerini ispat etmeleri ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla erkeğin statüsündeki yükselişin gerekliliğine zemin hazırlayan kadın egemen bir toplumdan erkek egemen topluma geçiş ile bu egemenliğin sürdürülmesi için bey oğullarının yeni bireysel bir kimliğe sahip olarak gerçek erkeklik statüsünü, bağımsız hareket edebilme hakkını kazandığı tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Adams, J.C., (2010). Etnik Cinsel Politikası. (Çev. G. Tezcan; M. E. Boyacıoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akbalık, E., (2014). Dede Korkut Kitabında Bir Cinsiyet Rejimi Olarak Erkeklik. *Türkbilig* 27, ss:105-119.
- Akca, E.B. ve Ergül, S., (2014). Televizyon Dizilerinde Erkeklik Temsili: Kuzey Güney Dizisinde Hegemonik Erkeklik Ve Farklı Erkekliklerin Mücadelesi, *Global Media Journal: TR Edition* 4(8) ss:13-39
- Arı, B. ve Karateke, E., (2010). Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Çocuk Eğitimi, *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 7(14), ss:275-284.
- Arslan, F., (2007). Bireyselleşme Sürecinde Dirse Han Oğlu Buğaç. *Türk Dili*, 666, ss.498-505.
- Ayaz, B., (2015). Dede Korkut Kitabı Bağlamında Anaerkil Yapıdan Ataerkil Yapıya Geçiş Sürecinde Avankulat (Dayı Kültü) Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi Bahar* 1(1), ss:155-162.
- Başar, K.L., (2012). Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı Eğitimi, *Turkish Studies*, 7(4), ss:1009-1017.
- Başgöz, İ., (1998). Dede Korkut Destanlarında Epiyetler, *Milli Folklor*. 5(37), 23-35.
- Bayat, F., (2006). *Türk Mitolojisinde Dağ Kültü*. *Folklor/Edebiyat*, 12(46), 47-59.

- Bayat, F., (2007). Türk Mitoloji Sistemi II. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F., (2013). Oğuz Destan Dünyası/Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü. İstanbul. Ötüken Yayınları.
- Beauvoir, S.D., (2010). The Second Sex (ebook). (Trans. Jonathan Cape). New York: Vintage Books.
- Binyazar, A., (2002). Dede Korkut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Butler, J., (2014). Cinsiyet Belası (Çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.
- Campbell, J., (1995). İlkel Toplum. Ankara: İmge Kitabevi yayınları.
- Çobanoğlu, Ö., (2001). Türk Dünyası Edebiyat Tarihi Cilt 1. Ankara: Akmb. Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö., (2007). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği (2.Bs). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö., (2012). Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra İlişkisi. 38.ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika çalışmaları Kongresi, Tarih ve Medeniyetler Tarihi II.Cilt, Ankara, 981-986.
- Çoruhlu, Y., (2002). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Dermen, Ç., (?). Erkeklik, Ataerkeklik ve İktidar İlişkileri. <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/erkek.htm/E.T: 21.03.2015>
- Develi, H., (2006). Dede Korkut Hikâyeleri. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Dursun, A., (2011). Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku. Turkish Studies. 6(4), ss:107-122.
- Duymaz, A., (2011). Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş Ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme, İslamiyet Öncesi Türk Destanları (Ed. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ergin, M., (1964). Dede Korkut Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Ergin, M., (1971). Dede Korkut Kitabı (2.Bs.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Frazer, G.J., (1992). Altın Dal- Dinin ve Folklorun Kökenleri II (Çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul. Payel Yayınları.
- Giddens, A., (2010). Modernite ve Bireysel-Kimlik/Genç Modern Çağda Benlik ve Toplum (Çev. Ümit Tatlıcan). Ankara: Say Yayınları.
- Gökyay, Ş.O., (2006). Dede Korkut Hikâyeleri. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Gömeç, S., (2012). Türk Kültürünün Ana Hatları (2.Bs). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gülensoy, T., (2011). Barbar Türkler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U., (1998). Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili, Milli Folklor, 5(37). ss:3-12.
- Güvenç, B., (1994). Türk Kimliği. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A., (1998). Makaleler ve İncelemeler I. Ankara TTK Yayınları.
- İnan, A., (2006). Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara: TTK Yayınları

- Kafesoğlu, İ., (2012). Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalafat, Y., (2004). Altaydan Anadoluya Kamizm- Şamanizm. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Karakaş, R., (1998). Dede Korkut Hikâyelerinde "Tutsaklıktan Kurtarma Motifi" ve "Bey Oğulları" Arasındaki İlişki. Turkish Studies. 8(1), ss:1867-1879.
- Köksel, B., (2012). Dede Korkut Kitabı'nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi, TSA, 16(1), ss:73-88.
- Köprülü, F., (1981). Türk Edebiyatı Tarihi, 3. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ong, W., (2012). Sözlü ve Yazılı Kültür- Sözümlen Teknolojileşmesi. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ögel, B. (1971). Türk Kültürünün Gelişme Çağları Iı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ögel, B., (1993). Türk Mitolojisi 1.Cilt. Ankara: TTK Yayınları.
- Önal, N.M., (2009). Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgencilik. Milli Folklor, 21 (84), ss:57-72.
- Özarslan, M., (1998). Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, "Oğuz Kağan Destanında Tarihi, Dini, Beşeri Ve Tabiatüstü Unsurlar", Ankara: Akçağ Yayınları
- Özbay, C., (2013). Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak, Doğu-Batı 63, ss.185-204.
- Özbudun, S. ve Uysal, G., (2012). 50 Soruda Antropoloji (3.Bs.). İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Reed, E., (1985). Kadın Özgürlüğünün Sorunları. (Çev. Zeynep Saraçoğlu) İstanbul. Yazın Yayıncılık.
- Saydam, M.B., (1997). Deli Dumrul'un Bilinci. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sepetçioğlu, N., (1998). Dedem Korkut'un Kitabı. İrfan Yayınevi.
- Sina, A., (2004). Alkestis ve Deli Dumrul. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 23(36), ss:225-235.
- Şerif, M. ve Şerif, W.C., (1996). Sosyal Psikolojiye Giriş II, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Turner, B., (2001). Statü (Çev. Kemal İnal), 2.Bs. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Uçan, G., (2012). Post-Modern Erkek(Lik), Cbü Sosyal Bilimler Dergisi 10(2), ss:262-271.
- Yavuz, Ş., (2014). İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihani, Millî Folklor, 26(104), ss:110-127.